

Verandering als kans: een halve eeuw vrouwen- en mannenkerk (2010)

Sieth Delhaas

Sint Jozef-lezing, Enschede 27 maart 2010

Inleiding

De uitnodiging die ik ontving van Mevrouw Seçil Arda, voorzitter van de *Enschedese Vrouwenraad* (EVR) en de heer John Schiffel, van de *Stichting Behoud Sint Jozefkerk*, Enschede om de Sint Jozeflezing te houden, brachten voor mij drie bijzondere historische lijnen samen. De heer Schiffel legde mij de achtergrond van deze lezing uit: het in stand houden van de Sint Jozefkerk, die parochiekerk is, en tegelijkertijd rijksmonument. De tijd waarin deze kerk is gebouwd, in 1894, valt samen met de periode waarin de emancipatie van de katholieken in Nederland op haar hoogtepunt was. Dat is de eerste lijn.

John Schiffel vertelde nog iets waarover hij erg bezorgd was. Hij deed dat na mijn vraag waarom het onderwerp voor deze middag *feministische theologie*, moest zijn. Feministische theologie: de tweede lijn. Hij antwoordde: “Deze maand vertrekt de laatste priester uit Enschede.” Deze derde lijn, het vertrek van de laatste priester uit Enschede, gevoegd bij een overtollig wordende parochiekerk, zegt iets over de positie waarin de kerk hier, de geestelijkheid en de gelovigen zich op dit moment bevinden. Wat een verandering in het katholieke leven vergeleken bij honderdzestien jaar geleden dat deze Sint Jozefkerk door Jos Cuypers werd gebouwd.

Door het samenvallen van de drie genoemde lijnen vond ik de titel voor mijn lezing: *Verandering als kans*. Een beetje ‘Obama’ zit daar wel in, realiseer ik me. Met als ondertitel: *Vrouwen én een mannenkerk*.

Intussen, in de tijd tussen onze afspraak en het schrijven aan mijn lezing, hoorde ik dat het met het vertrek van die laatste priester is goed gekomen. Er komt of er is er weer een in Enschede. Maar het verschijnsel van de laatste priester houd ik wel binnen mijn lezing. Daar kom ik later op terug.

Ik wil de twee overgebleven lijnen van dichterbij bekijken.

Emancipatie

Eerst de emancipatie van de katholieken aan het eind van de negentiende eeuw. Na de Napoleontische Tijd hadden de katholieken in Nederland langzamerhand zekere rechten teruggekregen. U weet, na de Tachtigjarige Oorlog, eindigend in 1648, waren de katholieken een niet meer dan gedulde en zo goed als onzichtbare groep geworden in de Zeven Provinciën der Verenigde Nederlanden. Twee eeuwen later echter begon heel kalm een andere wind te waaien voor de katholieken. Napoleon had die wind meegebracht. Toen de generaal van het toneel verdwenen was, begon, ook heel voorzichtig, een zekere democratie in het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden vorm te krijgen.

De katholieken hadden in de twee voorgaande eeuwen zo veel van hun zelfbewustzijn verloren dat ze nog niet erg durfden meedoen in die nieuwe samenleving. Ze hadden daar een Schaepman voor nodig; priester, dichter en later staatsman. Hij ging zijn geloofsgenoten aanvuren. Schaepman, een Tukker nota bene!

Paus Leo XIII komt in 1891 met zijn encycliek Rerum Novarum over de positie van de arbeiders en het sociale vraagstuk. Nederland zit midden in de opkomst van de industrialisatie. Nederland maakt een snelle overgang van een grotendeels agrarische samenleving naar een meer industriële. En heel wat mensen raken daardoor tussen de wielen. Schaepman geeft de pauselijke encycliek handen en voeten in Nederland met een christelijk sociale politiek. De emancipatie van de katholieken is onder zijn leiding dan niet meer te stuiten.

De culturele emancipatie van de katholieken ligt dan al een tijdje in handen van de Amsterdamse zakenman en schrijver Jozef Alberdingk Thijm. Hij brengt de katholieke levensbeschouwing na twee eeuwen terug in de Nederlandse literatuur en poëzie.

In de jaren vijftig van de negentiende eeuw leert hij de jonge, begaafde bouwer Pierre Cuypers uit het verre Roermond kennen. Deze komt daardoor in aanraking met Nenny, het zusje van Alberdingk Thijm en beiden trouwen in 1859. Enkele jaren later verhuist het gezin van Roermond naar Amsterdam. Daar zet Cuypers de zegetocht van de nieuwe bouwwerken voort. Katholieke bouwwerken allereerst. En later opdrachten van de Koning: nationale bouwwerken. Tegelijkertijd en na Pierre is er zoon Jos die hier in Enschede de Sint Jozefkerk bouwt. Katholieke emancipatie. Een mannenwereld die emancipeert.

Niet helemaal alleen een mannenwereld. De vrouw van Cuypers, de moeder van Jos, het zusje van Alberdingk Thijm, is schilderes en heeft al op haar 28e een zekere bekendheid. Ze heeft de Franse school bezocht en privéonderwijs gevolgd. Ze komt uit een geëmancipeerd en kunstzinnig geslacht waar ook vrouwen de ruimte krijgen.

Emancipatie. Halverwege die eeuw, zes jaar voor Jos Cuypers, wordt in een Gronings Joods artsengezin Aletta Jacobs geboren. Zij wordt in 1884, in diezelfde laatste decennia van de negentiende eeuw, de eerste vrouwelijke arts. Met veel tegenwerking weliswaar, zelfs van één van haar broers. Zij is een belangrijke kracht achter het kiesrecht voor vrouwen in 1919.

Aan het eind van die negentiende eeuw emanciperen de socialisten van de liberalen, en de katholieken van de liberalen en de protestanten, de protestanten op hun beurt ook weer van de liberalen. Zo maken bepaalde groepen burgers zich vrij van andere maatschappelijke groepen die hen te weinig ruimte geven. Zo ontstaan ook de zogenoemde zuilen, die de Nederlandse samenleving hebben getekend, samengebonden, en in zekere zin op den duur ook hebben verstikt. Tot in de jaren zestig van de twintigste eeuw.

MEVROUW ANTOINETTE
CUYPERS-ALBERDINGK THIJM IN 1897,
enkele maanden vóór haar overlijden, na een
bijna veertigjarig huwelijksleven met den grooten
kunstenaar. K. H. H.

Democratie

Waarom zo uitgebreid die bewegingen aan het eind van de 19^e eeuw genoemd? Het waren emancipaties uit de greep van het liberalisme. Een ander liberalisme zoals wij dat nu kennen. Het was een liberalisme van de bezittende klasse waarin mensen zonder een aanzienlijk materieel eigendom niets, maar dan ook niets in de melk te brokkelen hadden. Zij emancipeerden zich. Maar ondanks de emancipatie van al die politieke groepen, bleef het slechts een emancipatie van mannen. De positie van vrouwen die bij die mannen hoorden, veranderde door niet. De vrouw had geen eigen rechten in Nederland. Zij was op alle terreinen afhankelijk van de man.

Emancipatie is een steeds verder gestalte geven aan democratie.

Het woord emancipatie is in onze tijd vooral bekend geworden door de emancipatie van de vrouw vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw. Die emancipatie is weinig enthousiast ontvangen buiten de betrekkelijk kleine kring vrouwen die zich daarvoor heeft ingezet. Deelnemers aan de vrouwenemancipatie waren aan het eind van de 19^e eeuw vooral arbeidersvrouwen, met naast zich vrouwen, zoals Aletta Jacobs, van goeude stand en vrouwen die gestudeerd hadden. Zij wilden ook een graantje meepikken van de emancipatie van de mannen. Erg gelukt is dat niet, maar ze hadden het onderwerp ter sprake gebracht.

Het gezinsmodel in Nederland en de christelijke theologie van katholieken en protestanten voorkwam dat de emancipatie van de vrouw uit die eerste golf doorzette. Kiesrecht kreeg de vrouw vanaf 1919, maar de ondergeschiktheid van de vrouw aan de man bleef in stand. De man was hoofd van het gezin en de taak van de vrouw was binnenshuis in dat gezin.

Pas in de democratiseringsbeweging van de jaren zestig in de vorige eeuw zet zich de emancipatie door. Vanuit alweer de socialisten: de Rooie Vrouwen en de vrouwen aan de universiteiten, die inmiddels, dankzij de inspanning van Aletta Jacobs, wel konden studeren. Echter hun grootste grief naar de overheid en de samenleving was dat ze hun verworven kennis niet mochten omzetten in een betaalde baan als ze trouwden, en zeker niet als ze kinderen kregen. Eén voorbeeld van die strijd is de politica Hedy d'Ancona.

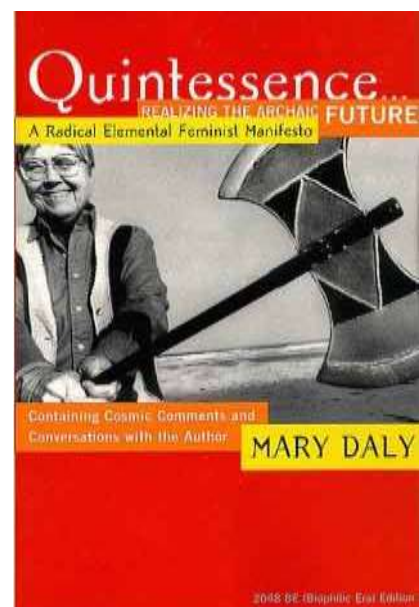
Religieuze opvoeding

Vandaag ligt het accent op vrouwen uit twee andere zuilen: de katholieke en protestantse vrouwen. Zij hebben een andere uitdaging nodig dan alleen emancipatie. Zij zijn de spil geweest van de religieuze opvoeding in de gezinnen. Door hun kwaliteiten in de geloofsoepvoeding zijn de kerken groot, sterk en talrijk geworden. Wat hebben ze Pierre en Jos Cuypers ontzettend veel werk bezorgd zodat zij kerken konden bouwen voor zowel katholieken als protestanten.

Feministische theologie brengt aan het eind van de twintigste eeuw de breuk tussen vrouwen en kerken. Daarvoor zijn verschillende ontstaansmomenten aan te wijzen. Ik noem er enkele.

1. Ver weg in de Verenigde Staten. Zwarte vrouwen die in de jaren zestig van de twintigste eeuw in de strijd tegen het racisme en voor gelijke burgerrechten onder leiding van dominee Martin Luther King meevechten. Het beginpunt ervan ligt bij een vrouw: Rosa Parks die weigerde op te staan in de bus voor een witte medepassagier. Toen die burgerrechtenstrijd gewonnen was, moesten de zwarte vrouwen van hun zwarte mannen - bij wijze van spreken - weer terug achter het aanrecht. Dat accepteren zij niet en zij pleegden verzet. Zwarten stelden vervolgens binnen de witte kerken hun gelijkwaardigheid aan de orde. Vrouwen zijn in de kerken doorgaans getalsmatig meer aanwezig dan mannen en ze eisten gelijkwaardigheid aan mannen. Daar ontmoetten feminisme en christendom elkaar. De emancipatie had het hart van de kerk bereikt.
2. Mary Daly, een Amerikaanse, afkomstig uit een katholiek gezin van Ierse origine, geïnteresseerd in geloof en kerk, studeerde theologie en filosofie in de jaren vijftig. Een doctoraat theologie dat kerkelijk werd erkend kon ze in die vakken als vrouw niet halen. Ze week uit naar Europa, naar het Zwitserse Freiburg. Ze studeerde op een faculteit met een dominicaner traditie. Omdat de universiteit onder staatscontrole stond konden de katholieken haar de hoogste titel in de Godgeleerdheid niet onthouden. Daarnaast promoveerde ze nog eens op een thema over God in de filosofie.

Gepromoveerd en nog even in Europa pakt ze het staartje mee van de vier laatste zittingen van het Tweede Vaticaans Concilie. Ze leent een perskaart van een journalist. Anders zou ze daar op zo'n korte termijn niet binnen komen. 'De aanblik van een menigte in monologen sprekende bisschoppen en kardinalen en een handjevol

zwijgende toehoorders/sters maakte diepe indruk op Mary Daly.’ Die aanblik is van grote invloed geweest op haar werk. Ze beseft dat de kerk problemen heeft met de *tweede sekse*. Met die woorden verwijzend naar de titel van het in 1949 verschenen en wereldberoemd geworden boek van de Française Simone de Beauvoir. Deze ervaring van de kerk en haar problemen met de vrouw loopt in 1973 uit op haar boek *Vorbij God de Vader*. In dat boek maakt Daly duidelijk dat ze niet alleen van de kerk niets meer verwacht voor vrouwen, maar dat vrouwen naar haar inzicht van het christendom als zodanig niets te verwachten hebben. Deze godsdienst is door en door patriarchaal, heeft dit kenmerk vanuit het Oude Testament meegebracht en dit nog versterkt met een rationeel en dualistisch denken waarin vrouwen altijd de onderliggende partij zijn.

Mary Daly overleed 3 januari 2010.

3. Van de Verenigde Staten naar Nederland. De Nederlandse theologe Trudy Klijn werkt tot 1972 op de afdeling communicatie van de Amerikaanse Raad van Kerken. Ze heeft de ontwikkeling van feministische theologie, de strijd van zwarte vrouwen binnen de protestantse kerken en de reacties binnen de katholieke kerken op artikelen en boeken van Mary Daly van dichtbij meegemaakt in haar werk. In 1974 keert ze terug naar Nederland en werkt daar voor de Oecumenische omroep IKON.

Ze bereidt een serie radio-uitzendingen voor als aanloop naar 1975. Het jaar door de Verenigde Naties uitgeroepen tot het eerste Internationale Jaar van de Vrouw. In datzelfde jaar zal de Assemblee van de Wereldraad van Kerken, die eens in de zeven jaar wordt gehouden, ook aandacht schenken aan de positie van de vrouw in haar kerken.

De vrouwelijke theologen die de IKON-medewerkster voor die radio-uitzendingen interviewt, hebben, zonder dat zij het van elkaar weten, allemaal het boek van Mary Daly gelezen en zijn daardoor zeer geboeid geraakt.

4. Catharina Halkes is één van die geïnterviewde vrouwen. Zij vertelt wat de ontmoeting met het boek haar deed: ‘De metamorfose heeft zich, oppervlakkig gezien, binnen een week voltrokken rond Kerstmis 1974. Ik las toen het boek van Mary Daly *Beyond God the Father*. Het was alsof de bliksem insloeg, echter zonder brand of vernietiging achter te laten. Maar wel een groot en diep licht ín mij en daarna ook òm mij heen. De metamorfose was méér dan een gedaanteverandering, ze was een herschepping, een nieuwe geboorte. Door haar niets ontziende eerlijkheid en consequentiedrang is Mary Daly het geweest, die mij getoond heeft, dat én sommige structuren van het christelijk geloof én vooral een verkeerd verstaan en toepassing daarvan, de eeuwen door vrouwen ‘op hun plaats houden’ ook al bewegen zij en zijn ze actief.’

Over drie maanden wordt Catharina Halkes 90 jaar! En laat zich door vrouwen bijna dagelijks op de hoogte houden van wat er gaande is op het terrein van de beweging.

Dit zijn vier voorbeelden van hoe vrouwen op allerlei plekken in de wereld tot inzicht komen van hun misplaatstheid. De zwarte vrouwen door haar strijd voor gelijkwaardigheid en burgerrechten. Mary Daly door haar inzicht dat zij als intelligente vrouw geen recht kreeg van de kerk om haar doctorstitel te halen.

De Nederlandse theologes hebben in het algemeen geen felle strijd gevoerd tegen hun verbod tot eind van de jaren zestig om volwaardig predikante te mogen worden. Ik verklaar dit doordat het politieke element in hun strijd ontbrak.

Voor Catharina Halkes was het een ander punt. Zij had verschillende ervaringen in haar vroege jeugd en later als jonge vrouw, waardoor zij een kritische houding ontwikkelde.

Vanaf de jaren vijftig is ze binnen het Katholiek Vrouwen Gilde actief met haar ideeën en gedachten over de positie van de katholieke vrouw en wat die vrouw eigenlijk zou moeten zijn als volwaardig lid van kerk én samenleving.

Feminisering

U hebt waarschijnlijk wel gemerkt dat ik ben overgegaan van het verschijnsel emancipatie naar feminisme en feministische theologie.

Emancipatiebewegingen waren er aan het eind van de negentiende eeuw op het politieke vlak onder groepen mannen van socialistische, katholieke en protestantse achtergrond.

Tegelijkertijd waren er de acties en activiteiten van de eerste feministische golf. Het verschil van de bewegingen zit hem hier in: de mannen wilden emanciperen, dat wil zeggen: gelijke rechten krijgen als andere groepen. De vrouwen wilden feminiseren. Zij wilden een andersoortige samenleving. Feminisme, aldus een uitspraak van Halkes, is een cultuurkritiek.

Eén van de kenmerken van feminisme is: solidariteit met andere groepen.

‘Feministische theologie vraagt dus niet meer om een plaatsje voor de vrouw, ook in de ambten, van een bepaalde kerkstructuur, maar stelt die structuur zelf onder kritiek, omdat hij onderdrukkend is en dat zal blijven zolang de kerk (als kerkelijk gezagsinstituut) haar angst en onvrijheid tegenover de menselijke seksualiteit, het lichaam, de vrouw, nog niet heeft overwonnen’, aldus Halkes in een artikel in het dagblad *De Tijd* in 1975.

Zij wordt in Nederland de belangrijkste spreekbuis voor feministische theologie. En later ook in Europa.

Een ander kenmerk van feministische theologie is, dat het een oecumenische beweging is. Halkes’ kritiek op de structuur van de kerk, geldt voor de kerken in het algemeen die vrouwen geen gelijkwaardige plaats gunnen.

In datzelfde artikel doet Halkes een beroep op de leiding van haar eigen kerk. Het jaar 1975 is door de kerk afgekondigd als *Heilig Jaar*. Ze schrijft aan paus Paulus de VI e: ‘als u het Heilig Jaar viert en u herinnert zich dat zoveel dochters iets tegen u hebben, onderbreek dan de heilige viering, schep eerst ruimte voor een verzoening tussen u en uw dochters, en ga daarna gezamenlijk het jaar vieren.’

In het feministisch maandblad ‘OPZIJ’ verschijnt een interview met haar. Wat is feministische theologie en waarom gaat ze niet uit de kerk vraagt de interviewster haar? Gaat het misschien

om het emotionele aspect dat ze in de kerk blijft? 'Nee', zegt Halkes, 'het is het relationele. De betrekkingen van mensen onder elkaar en van God met ons samen. De kern is: je afkeren van het machtsprincipe en overgaan tot het principe dat je er voor elkaar bent. Het open gezicht van de ander die een appèl op mij doet.'

In feite moet de feministische theologie in dat prille begin nog geformuleerd worden. Waar gaat het eigenlijk om? Is het alleen maar kritiek?

Bij stukjes en beetjes vormt het zich, al levend en werkend. Halkes zegt over die ontwikkeling: 'Een gevoeligheid van totale solidariteit met alle vrouwen die strijden voor hun vrijheid, groeide in mij, en tegelijkertijd een diepe gevoeligheid als christelijke vrouw en pastoraal theoloog om mijn tijd en energie te besteden om de theologie op een nieuwe manier te bestuderen.'

In Nederland is ze dan nog praktisch de enige die hier mee bezig is. Ze leert van haar Noord-Amerikaanse collega's Mary Daly, Rosemary Ruether en Letty Russell. Ze realiseert zich dat deze radicale theologie, in de zin van een theologie die tot de wortels gaat van de christelijke theologie, een 'enorme hoeveelheid tijd, studie en concentratie zal vergen'.

Op haar vijfenvijftigste staat ze voor een heel nieuwe theologie.

Universitaire steun

De Nijmeegse universiteit waar ze al als pastoraal theologe werkt en die zelf volop bezig is met bevrijdingstheologie, geeft Halkes de opdracht het project *Feminisme en christendom* op te zetten. Terwijl de kerken zich afhoudend opstellen, ziet de theologische faculteit feministisch theologie als een zaak van groot belang.

Tegelijkertijd begint een mannelijke collega en vriend van Halkes, de priester René van Eyden, op de Katholieke Theologische Universiteit in Utrecht met colleges feministische theologie.

Door samenwerking, onder andere met de protestantse theologe Fokkeliën van Dijk-Hemmes, en doordat studenten zich organiseren, zijn er lieverlee op allerlei theologische opleidingen plaatsen voor vrouwelijke docenten in dit vak gecreëerd. Ze zijn bij sommige in de loop van de jaren ook weer opgeheven.

In Nijmegen wordt in 1983 een bijzondere leerstoel ingesteld en Catharina Halkes wordt, om deze leerstoel te kunnen bezetten, benoemd tot bijzonder hoogleraar *Feminisme en christendom*. Een naam die duidelijk maakt dat beide bewegingen zich niet verdragen. Naar dat verschijnsel wordt binnen die leerstoel onderzoek gedaan. Ze bestaat nog. Na Catharina Halkes hebben drie buitenlandse vrouwelijke hoogleraren die stoel 'bezet'.

In onze tijd door prof. dr. Maaike de Haardt ook één van de eerste studentes uit de jaren zeventig.

Hoe feministische theologie zich verder ontwikkeld heeft, kan ik in deze korte tijd onmogelijk vertellen. Er is in die ruim dertig jaar ontzettend veel literatuur verschenen. Van wat ik zelf daarover heb geschreven, heb ik iets meegebracht.

Thema's

Wat waren de thema's die aan de universiteiten aan de orde werden gesteld vanuit vrouwenstudies theologie? Want zo ging deze discipline op de universiteiten al snel heten. De volgende: het zelfbeeld van vrouwen; wat was er met vrouwen gebeurd in al die eeuwen dat ze tweederangs waren geweest in maatschappij en kerk?; het Godsbeeld moest er aan geloven. 'Feministische theologie', aldus Halkes, verzet zich tegen het eenzijdige, mannelijke en patriarchale beeld van God. De mannelijke namen van God, de mannelijke beelden: de Heer, die heerser is, rechter, krijger, aanvoerder.'

Het wordt een eindeloze reeks van vragen: hoe om te gaan met de Bijbel als deze onder het dictaat van een patriarchale cultuur is geschreven? Hoe om te gaan met de kernbegrippen van het christendom? Hoe de liturgie in de kerk om te vormen? Een liturgie die door mannen is gevormd, wordt bepaald en uitgevoerd door mannen. In de liturgie met name wordt hoor- en zichtbaar hoe de vrouw geen enkele zeggenschap heeft.

Kortom, de vragen en antwoorden lijken zich in de tijd te vermeerderen.

De generaties nieuwe theologes die sinds het eind van de jaren zeventig aan de Nederlandse universiteiten worden gevormd, hebben vaak niet meer die verbondenheid met de kerk als de eerste generatie die de ontdekkingen deed van wat er mis is in de kerk met de plaats van de vrouw. Hun trouw aan het instituut is minder emotioneel gebonden dan bij de oudere generaties. Dan heb ik het over mijn generatie en die boven mij.

Heel wat van die eerste en latere studenten vrouwenstudies theologie hebben hun professionaliteit gezocht in een totaal andere richting of zijn eigen bureautjes begonnen, van waaruit ze toch hun theologische kennis ten dienste kunnen stellen. Want een plaats binnen de kerken blijft, met hun streven naar een geheel andere kerk, een bijna onmogelijkheid.

Ik heb deze week wat materiaal gehaald uit het tijdschrift *FIER*, het tweemaandelijks tijdschrift van de feministisch theologische beweging.

Het draagt als kenmerken: Feministisch - Inspirerend - Eigenzinnig - Religieus.

Eén van die eerste studenten die in het blad aan het woord komt, was stafdocente op Hydepark, het seminarium van de Protestantse Theologische Universiteit en traint al twintig jaar predikanten, kerkenraden en anderen. Sinds kort ook vanuit haar eigen bedrijf.

Eén van de andere eerste studenten is nu universitair docent vrouwen- en genderstudies aan een Theologische Universiteit. Voor die tijd heeft ze als onderzoekster gewerkt op het Dominicaans Studiecentrum in Nijmegen. Zij schreef onlangs in het tijdschrift *FIER* hoe het nu, in 2010 met vrouwen in de Nederlandse kerken is gesteld.

Voordat ik haar aan het woord laat een toelichting op het woord *gender*. U ziet in de naamgeving dat er een grote verschuiving is: van feministische theologie naar vrouwenstudies theologie en daarnaast ook genderstudies. Die verandering van naam gebeurt onder druk of op initiatief van de universiteiten. Gender wil zeggen: in een wetenschappelijke studie het geslacht meenemen van een persoon. Feministische theologie bekijkt de theologie vanuit het perspectief van vrouwen. Bij gender kijkt de onderzoeker wat de effecten zijn op zowel vrouwen als mannen.

Ik citeer de universitair docente: "Op het eerste gezicht lijken gender issues ons in de grote kerkgenootschappen nauwelijks te verdelen. Aan RK zijde ontstaat amper publiek rumoer over

de sluipende marginalisatie van de positie van de pastoraal werkers waarmee de grootscheepse reorganisaties binnen de bisdommen gepaard gaan. En ook in de PKN lijkt religieus leiderschap van vrouwen geen thema dat tot publieke opwinding leidt. (...) Zo weerspiegelt de houding ten opzichte van religieus leiderschap van vrouwen de diepe verdeeldheid binnen de kerken over de interpretatie van het evangelie voor het leven van vandaag.'

Let wel: hier gaat het dus niet alleen over de houding van de leiding van de kerken, maar ook de gelovigen in de kerken maken zich kennelijk niet druk (meer) over de positie van vrouwen. Dat is het gebrek aan bewustzijn wat er eigenlijk aan de hand is om die voortdurende ongelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen aan de kaak te stellen. Met andere woorden vijftig jaar nadat feministische theologie begon, heeft het de kerken niet veranderd. Heeft het de theologie niet veranderd.

Toch is er in Nederland vanaf de jaren zeventig een enorme beweging ontstaan van vrouwen die zich in feministische theologie zijn gaan verdiepen. Vrouwen, 'gewone' gelovigen, die geen theologie studeerden, of juist wel gingen studeren, maar dan als hobby om meer van het geloof af te weten en waarom die vrouw dan geen recht zou hebben op een plaats in de kerk. Een talrijke beweging, die groepen vormde tot in de kleinste plaatsen. Meestal op eigen initiatief, meestal ook op oecumenische basis, want feministische theologie overschrijdt de grenzen van de bestaande kerken.

Na jaren van studie op de thema's die belangrijk waren, hebben vrouwen zich vanuit die achtergrond ook georganiseerd op factoren in de samenleving die tot dan toe niet aan de orde kwamen. Zij probeerden het seksuele misbruik van meisjes en vrouwen binnen het gezin of andere familierelaties aan de orde te stellen; misbruik van vrouwen en meisjes door pastores of kerkelijke hulpverleners; vrouwen durfden er voor uit te komen dat ze lesbisch waren en christelijk en dat ze hun plek wilden in de kerk.

Er werden en worden eigen vrouwensynodes georganiseerd. Er werden en worden Europese vrouwensynodes gehouden, want feministische theologie is intussen wereldwijd geworden. Heel veel vrouwen hebben zich van de kerken afgekeerd. Tegelijkertijd blijven heel veel vrouwen religieus en trekken hun eigen sporen.

Wat ik belangrijk vind om te benadrukken is, dat ons werk - ik heb vanaf 1979 tot nu talloze studiedagen, cursussen en lezingen gegeven en velen met mij -, dus dat ons werk tot rond de laatste eeuwwisseling royaal is gefinancierd door een groot aantal progressieve vrouwelijke religieuzen en hun congregaties. Ook door sommige mannelijke. Zij hebben hun geld in de verspreiding van de feministische theologie gestoken. Nu is dat praktisch weggevallen omdat de kloosters vergrijzen en er veel geld nodig is voor de verzorging van oudere zusters.

Als wij over die ondersteuning vertelden op onze bijeenkomsten in Duitsland, Oostenrijk, of Zwitserland of in de zuidelijke landen, dan klapperden de oren van onze feministisch theologische vriendinnen daar. Want in die landen zijn er nauwelijks zulke progressieve nonnen te vinden.

Persoonlijk vind ik het een groot goed, dat de onderlinge verbondenheid tussen feministische vrouwen van katholieke of protestantse afkomst, ondanks de verwijdering tussen die kerken, gewoon stand houdt en doorgaat.

Verandering als kans

Verandering als kans gaf ik als titel aan mijn lezing. En dan kom ik terug op het bericht over het vertrek van die laatste priester uit Enschede. Ik vind zo'n bericht adembenemend. Waarom? Omdat ik weet hoeveel capabele vrouwen er zijn die deze taak van een priester ook kunnen uitvoeren. Maar ze worden bij het altaar weggehouden vanwege hun seksualiteit. Nu nog anno domini 2010!

Ik ga daar niet verder op in omdat ik als vrouw van protestantse origine daarover geen kritiek wil uiten op deze plek.

Maar mijn vraag blijft: waarom grijpt de kerk haar kans niet als er zulke grote veranderingen plaats vinden? Als er geen priesters meer zijn? Als de gelovigen weglopen?

Ik heb een ander voorbeeld. In december overleed de hoogleraar en priester Frans Haarsma. Vanaf de jaren zestig was hij professor theologie in Nijmegen. Al vanaf het Tweede Vaticaans Concilie heeft hij gepleit voor de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen in de kerk. Hij werd begraven vanuit de kerk waar hij nog tot enkele jaren geleden had gepreekt. In die kerk is al jaren geen priester meer. De gelovigen runnen daar - noodgedwongen - zelf hun kerk. Vrouwen en mannen. Zij hebben in een verandering hun kans gepakt. Met grote gedrevenheid houden zij de parochie in stand. In gelijkwaardigheid tussen vrouwen en mannen en als gelovigen met elkaar. Het was een enthousiaste groep merkte ik uit het gesprek dat ik met iemand voerde. Ik dacht vanuit mijn feministische standpunt: op die manier kan de kerk veranderen. Een democratische kerk waar vrouwen en mannen weer zin in krijgen.

Literatuur

- Daly, Mary, *Voorbij God de Vader. Op weg naar een feministische bevrijdingsfilosofie* (Amersfoort 1983)
- Delhaas, Sieth, *Voortgestuwd in de tijd. De intenties van Catharina J.M. Halkes (*1920)* (Gorinchem 2005)
- Delhaas, Sieth, *Feministische theologie: een 'dwaalweg'* (Amersfoort 1986)
- Versluis, W.G., *Geschiedenis van de emancipatie der Katholieken in Nederland van 1795-heden* (Nijmegen-Utrecht 1948)
- Jacobs, *Herinneringen van Dr. Aletta* (Nijmegen 1924, 5^e dr. 1985)
- Leeuwen, A.J.C. van, *Pierre Cuypers, architect (1827-1921)* (Zwolle/Amersfoort/Zeist 2007)
- FIER, *12e jaargang, nr. 1 jan/feb 2009; 13^e jaargang Nr. 1 jan/feb 2010*